

RAJSLI Ilona

Újvidéki Egyetem, BTK
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
rajsli@stcable.net

A MAGYAR NYELV HORVÁTORSZÁGBAN

Szerzők: Fancsaly Éva, Gúti Erika, Kontra Miklós, Molnár Ljubić Mónika,
Oszkó Beatrix, Siklósi Beáta, Žagar Szentesi Orsolya

Szerk.: Kontra Miklós

Budapest–Eszék: Gondolat Kiadó, Media Hungarica Művelődési
és Tájékoztató Intézet, 2016.

Az 1990-es évektől indult meg a kisebbségi magyar nyelvváltozatok szociolingvisztikai felmérése, s e kutatás összegzése egy könyvsorozatot hívott életre *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* címmel. E sorozat ötödik darabjaként jelent meg 2016-ban a horvátországi kötet (*A magyar nyelv Horvátországban*) magyarországi és horvátországi nyelvészek, valamint eszéki, zágrábi és pécsi egyetemi hallgatók munkájának eredményeként.

A sorozat 1998-ban indult, ekkor jelent meg *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)* címmel az első kötet, szerzője Cserniczkó István. Ezt követte egy évvel később Göncz Lajos könyve *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)* címmel, majd 2000-ben adták ki Lanstyák István *A magyar nyelv Szlovákiában* című monográfiáját. A sorozat negyedik darabja *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában* volt, és 2012-ben látott napvilágot, szerzői Szépfalusi István, Vörös Ottó, Beregszászi Anikó és Kontra Miklós. A kiadványsorozat jelentős hiányt pótol, ahogyan a sorozatszerkesztő, Kontra Miklós fogalmazott: „Az 1990 előtti magyar nyelvtudomány egyik adóssága volt, hogy nemigen foglalkozott Trianon nyelvi következményeivel. A rendszerváltás után *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című kutatás keretében határon túli és magyarországi nyelvészek elkészítették a környező országok kisebbségi magyar nyelvhasználatának szociolingvisztikai elemzését Trianontól az 1990-es évek közepéig.” Kontra Miklós – aki egyúttal a kutatás megtervezője és irányítója is egyben – már az első kötet előszavában szól a kisebbségi nyelvhasználat

tekintetében tapasztalt tájékozatlanságról, az irányában kialakult előítéletekről és elfogultságról, amely attitűdök nagymértékben nehezítik a nyelvpolitikai és nyelvi tervezési folyamatokat. A horvátországi kötet előszavában Kontra ismét kitér a kisebbségi magyar nyelvi kutatásokat kísérő „idegenkedő” és „gyanakvó” ellenvetésekre, amit immár megnyugtató módon zár le: „A gyanakvás és ellenállás részben abból a félelemből táplálkozott, hogy ha bárki elismeri, hogy a határon túli magyarok és a magyarországiak között vannak nyelvi különbségek, akkor ezzel az egységes magyar nyelvi ideált mint a nemzet létének alapját kérdőjelezi meg. Azóta *nyelvtudományi szempontból* az ilyen viták eldőlték, meg is szűntek.” (Kontra Miklós kiemelése)

A kötetek azonos szerkezetűek, az itt prezentált eredmények egységes kérdőívvel, valamint megismételhető empirikus kutatások alapján történtek, a vizsgálat szempontjai azonosak, s az európai kontaktológiai és szociolingvisztikai kutatásokkal összhangban vannak. Mindegyik kötet fontos részét képezi a vizsgált terület földrajzi, demográfiai jellemzőinek, politikai, gazdasági, kulturális és vallási helyzetének a feltérképezése, de fontos helyet kap a nyelvi attitűdöknek, a nyelvi konfliktusoknak a vizsgálata, s annak a megállapítása is, hogy a magyar nyelvnek milyen az oktatásban, a közigazgatásban, valamint a médiában betöltött szerepe. A kimondottan nyelvészeti/nyelvhasználati vizsgálatok túlnyomórészt a kétnyelvűség kérdéseit taglalják, de kitérnek arra is, hogy a magyarországi és a határon túli magyarok nyelvhasználata között mely azonosságok és különbségek mutathatók ki.

Az említett nagyszabású szociolingvisztikai kutatásból a horvátországi magyarok az 1990-es évek délszláv konfliktusai miatt kimaradtak, így csak 2013 őszén indult meg itt a nyelvhasználati vizsgálat, s 2016-ban jelent meg kollektív munka eredményeként a kötet. A horvátországi kutatások elhúzódása miatt a korábbi, 1996. évi magyarországi kontrollvizsgálatok után egy 2014. évit is el kellett végezni; ezek összevetése közvetlenül a kötet elejére került, s arra is rámutat, hogy 65 feladatból mindössze 6 esetben található szignifikáns eltérés, ezek nagy része a kontaktushatás erősödését mutatja, e kérdéskörökben szükséges lenne az esetleges további kutatás.

A kötet bevezető részét követően rendkívül részletes képet kapunk a horvátországi magyarság demográfiai, földrajzi viszonyairól, a tömb és szórvány arányairól, a történelmi események demográfiai vetületeiről, az ottani magyarság gazdasági helyzetéről. Megjegyzendő, hogy az 1991-es délszláv konfliktus kirobbanása előtti 22 ezernyi magyarság a 2011-ben végzett népszámláláskor már csak valamivel több, mint 14 ezer lelket számlált. A térség művelődési életének diakrón képe is helyet kapott a kötetben: a korai századok református oktatása, művelődési élete, a 19. századi drávaszögi, szlavóniai pezsgő szellemi tevékenység,

az 1932-től induló zágrábi kultúrélet, a számos művelődési egyesület, helytörténeti múzeum és tájház áldásos munkája. A térség magyarságának körében már korábban, 1997-ben Gereben Ferenc vezetésével felmérést végeztek az azonoságtudat és az attitűdök tematikájában: a kutatók e szociálpszichológiai témájú kérdőívek és interjúk révén rendkívül tanulságos adatokat nyertek a többi között a nemzeti kötődésről és jövőképről, az anyanyelv megítéléséről.

A nyelvi kontaktológiai kérdések feltérképezéséhez fontos volt rögzíteni a lakosság körében fennálló vegyes házasságok adatait, valamint feltárni a horvátországi magyarok anyaországi kapcsolódásait is. A kötet kiemelkedően alapos és színes fejezetét képezi a drávaszögi, a baranyai és a szlavóniai magyarok néprajzi és nyelvi tagolódásának a leírása. A nyelvhasználat vizsgálatát megelőző fejezet fontos eleme a horvátországi politikai berendezés és a hozzá tartozó kisebbségpolitika vázlata. A horvát törvénykezés, valamint a jogszabályok elvben biztosítják az itt élő magyarság számára a joggyakorlatot, ám a kötet szerzői – akár csak a demográfiai mutatók értékelésekor – kénytelenek megállapítani, hogy a horvátországi magyarság az egyike a leggyorsabban fogyó nemzetiségeknek. Nehezíti a helyzetet az is, hogy a magyar politikai szervezetek munkájában, akár csak a hitéletben (a református egyház körében) erőteljes megosztottság, szakadás tapasztalható, ami hátráltat mindenféle fejlődést. Mindehhez hozzá kell még tennünk a folyamatos elvándorlási tendenciát, ami úgyszintén erőteljesen gyorsítja a magyar közösség fogyását.

A magyar nyelven folyó oktatás létét a rendkívül alacsony, s mindinkább fogyó diáklétszám veszélyezteti; egy 2014-es adat szerint ebben az évben a harmadára csökkent a magyar tannyelvű oktatási intézmények tanulóinak száma 1989/90-hez viszonyítva.

A kötet következő fejezetei a nyelvhasználat kérdéseire koncentrálnak: megtudjuk, hogy itt 33%-os kisebbségi küszöb szükséges a kétnyelvűség alkalmazásához, ami Kárpát-medencei viszonylatban magasnak számít. Ezzel magyarázható, hogy a térség iskoláiban túlnyomórészt a C modell (anyanyelvápolás) érvényesül, az A modell (teljes anyanyelvű oktatás) szerinti oktatás a kisebb falvakban és egyetlen észéki középiskolában található, ez utóbbi modell mindinkább kiszorul az iskolákból. A kutatások során a nyelvhasználatot az élet különböző szinterein: a templomban, a munkahelyen, a művelődésben, a boltban, a postán stb. vizsgálták; ezek aránya természetesen eltér a falu és a város esetében. Noha a kutatás nem kifejezetten a nyelvjárásra vonatkozott, a drávaszögi és szlavóniai dialektusoknak példákkal ellátott, részletes leírása megkülönböztetett helyet foglal el a kötetben. Az idősebb generáció csak ezt a nyelvváltozatot ismeri, noha a magyarországi menekültlét nagyban kihatott erre is. Kimozdulás történt a családon belüli kommunikációban is: a gyerekeivel csak az

adatközlőknek mintegy a fele szokott kizárólag magyarul beszélni, ami immár a nyelvcsere felé mutat.

A nyelvhasználatra vonatkozó vizsgálat eredményei sok hasonlóságot mutatnak a vajdasággal és a muravidékkel, de találunk eltéréseket is. A horvátországiak és a muravidékiek válaszai közelebb állnak egymáshoz, több a közös vonás, s maga az a tény, hogy a vajdaságiak eredményei több esetben voltak közelebb a standardhoz, azzal magyarázható, hogy mind a horvátországiak, mind pedig a muravidékiek szórványban élnek. A horvátországiban is megjelenik a hasonlító határozó *-tól/-től* ragos realizációja, amely itt is jelzi a szláv nyelvi hatást, de a rendkívül magas arány további kutatásokat igényel. Az analitikus–szintetikus nyelvi változatok kiválasztásakor minden feladat esetében úgyszintén az államnyelv hatása érvényesül (pl. a *Ki tudom nyitni az ablakot?* változatot preferálják a *Kinyithatom az ablakot?* formákkal szemben). A feminizálás nagyarányú jelenléte is az areális nyelvi befolyással magyarázható a horvátországi magyarok nyelvében, s ezért alkalmaznak névmást a *megkértem őt* szintagmában, ellentétben a magyarországi magyar nyelvhasználókkal.

A kötet mellékletében illusztrációként egy kitöltött nyelvhasználati kérdőívet, valamint a horvátországi és a magyarországi adatok összevető kereszt tábláit találjuk.

A kötet összegzésében a sorozatszerkesztő Kontra Miklós levonja a következtetéseket, miszerint maguk a nyelvi különbségek, a standardtól eltérő változatok preferálása nem adnak okot az aggodalomra; más kérdés az, hogy meddig fognak még magyarul beszélni ebben a régióban. Az itteni magyarság magas öregedési indexe, a munkanélküliség, a szegénység, a vegyes házasságok magas aránya, valamint a megosztott politikai és hitélet jelenti a valódi veszélyt a nyelv továbbélése számára is. Szerinte ahhoz, hogy a horvátországi magyarok 50 év múlva is magyarul beszéljenek, elsősorban megfelelő gazdasági feltételek, e térségben történő boldogulás és biztonság szükséges.